

Ivan Lajić

Institut za migracije i narodnosti,

Zagreb

MIGRACIJE I SUVREMENI DEMOGRAFSKI RAZVITAK PRIMORSKO-GORANSKE ŽUPANIJE

SAŽETAK

Ovaj članak govori o suvremenim demografskim procesima na području Primorsko-goranske županije. Na ovom relativno malom prostoru zatječemo demografska područja oprečnih demografskih razvitaka, što je velikim dijelom odraz prirodno-geografskih i povijesnih okolnosti. Županiju sačinjavaju gorski depopulirajući predjeli, imigracijski prostori priobalja s migracijski najatraktivnijim prostorom - gradom Rijekom, te kvarnerski otoci koji u novije vrijeme, nakon dugotrajne demografske depresije, ulaze u fazu revitalizacije. Bitan čimbenik novijega ukupnog kretanja stanovništva bile su migracije, koje su uvelike predodredile i prirodno kretanje.

KLJUČNE RIJEČI: migracije, demografski razvitak, revitalizacija, Primorsko-goranska županija

KEY WORDS: migration, demographic development, revitalisation, Maritime-Mountain County

I. Suvremeni demografski procesi u županiji

Kako ocijeniti suvremeno demografsko stanje i procese Primorsko-goranske županije?

Sastavnice prirodnog kretanja pučanstva županije upućuju na to da se ovo područje, kao i globalna hrvatska populacija, nalazi u *posttranzicijskoj etapi demografskog razvitka*, koju karakteriziraju *niske stope nataliteta i mortaliteta* čija je posljedica vidljiva u opadajućem prirodnom prirastu, a sada već i u nastupajućem i prevladavajućem denatalitetu šireg prostora županije. Značajke takve biodinamike naročito su vidljive u posljednjem međupopisnom desetljeću kada se utvrđuje nizak (oko 10%) i pritom stagnirajući natalitet, dok je mortalitet, prvenstveno zbog starenja

populacije, smanjenja pozitivnoga migracijskog salda i strukture imigranata, u stalnom porastu. Ovi će procesi na prijelazu u posljednje desetljeće ovoga stoljeća dovesti primorsko-goransku populaciju u biodinamičko stanje denataliteta (1991, 1992, 1993. i 1994. godine veći je broj umrlih nego rođenih).

Slične kvalitativne značajke prirodnog kretanja pučanstva mogu se uočiti i kod šire hrvatske populacije. Međutim, zaokret u smjeru prirodnog kretanja populacije naše države je nagliji i time neočekivaniji nego u Primorsko-goranskoj županiji. Naime, sastavnice prirodnog kretanja ukupne hrvatske populacije uz veći su mortalitet ipak rezultirale pozitivnijim prirodnim prirastom nego kod primorsko-goranske populacije (1981-1991. god.: Hrvatska - $n' = 13,9\%$, $m' = 11,0\%$, $pp' = 2,9\%$; županija - $n' = 12,4\%$, $m' = 10,2\%$, $pp' = 2,2\%$).

Naznačeni procesi, uz sve rašireniji negativni migracijski saldo još donedavno za imigrante vrlo atraktivnog područja, te raširenost malog naselja (uz to otočnog ili naselja više nadmorske visine), definirali su ključnu demografsku pojavu županije i glavnine njezinih naselja: depopulaciju.

U posljednjem međupopisnom razdoblju čak 349 naselja (ili 62%) smanjuje broj žitelja. Istovremeno 21 stagnira, a oko jedne trećine (205) bilježi porast broja žitelja, među kojima su gradska naselja (23) donedavno činila osnovnu biološko-reproduktivnu i imigracijsku okosnicu, što je i očekivano zbog visokog udjela gradskog stanovništva u strukturi cjelokupne populacije (69,3%). Međutim, novonastalo demografsko stanje županije (denatalitet i uravnotežavanje migracijskih smjerova) uglavnom je posljedica promijenjenih pozicija gradskih naselja županije u mehaničkom i prirodnom kretanju njihovih žitelja.

Premda je porast broja žitelja županije postupno slabio, u posljednjem desetljeću dinamiku kretanja županijske populacije ipak možemo svrstati, zahvaljujući višim stopama početkom devedesetih godina, u kategoriju snažnijeg porasta broja stanovnika.

Između dvaju posljednjih popisa stanovništva (1981. i 1991. godine) broj je stanovnika županije porastao za 19.068 ili za 6,3% (tablica 1 /1981. - 304.419 st.; 1991. - 323.487 st./). Želimo li slikovito predočiti ovaj porast, možemo reći da je broj stanovnika županije porastao za približan broj tadašnjeg pučanstva općine Crikvenica.

Tablica 1: Broj stanovnika županije, njezinih općina i većih područja 1981. i 1991. godine

Općine i područja	1981	1991	1991	Udio u županiji (u %)	
			1981	1981	1991
1	2	3	4	5	6
Čabar	5.465	5.169	94,6	1,8	1,6
Delnice	18.883	17.848	94,5	6,2	5,5
Vrbovsko	7.344	7.528	102,5	2,4	2,3
Gorski kotar	31.692	30.545	96,4	10,4	9,4
Opatija	29.274	29.799	101,8	9,6	9,2
Crikvenica	17.837	19.154	107,4	5,9	5,9
Priobalje	47.111	48.953	103,9	15,5	15,1
Cres-Lošinj	10.361	11.796	113,8	3,4	3,6
Krk	13.334	16.402	123,0	4,4	5,1
Rab	8.877	9.562	107,8	2,9	3,0
Kvarnerski otoci	32.572	37.760	115,9	10,7	11,7
Rijeka	193.044	206.229	106,8	63,4	63,8
ŽUPANIJA	304.419	323.487	106,3	100,0	100,0
HRVATSKA	4.601.469	4.784.265	104,0	-	-

Izvori: Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981, Dokumentacija br. 553, RZS, Zagreb, 1984; Popis stanovništva 1991, Dokumentacija br. 883, RZS, Zagreb, 1992.

Hrvatska je populacija u promatranom razdoblju imala nešto blaži porast broja žitelja (104,0), koji je posljedica prevladavanja različitih procesa, za razliku od primorsko-goranske populacije. Dok je u županiji rast broja žitelja prvenstveno posljedica pozitivnoga migracijskog salda (63,6%), a manje prirodnog prirasta (37,4%), rast cjelokupne hrvatske populacije u proteklom se međupopisnom desetljeću odvijao u većoj mjeri prirodnim prirastom (sudjelovanje u ukupnom rastu 75,7%), a manje zbog prevladavanja imigracije nad emigracijom (prvenstveno iz zemalja bivše Jugoslavije).

II. Demografske posebnosti većih županijskih područja i skupina naselja

Premda su obje sastavnice ukupnog kretanja stanovništva (prirodno i mehaničko kretanje) u proteklom razdoblju bile pozitivne, prirodno-geografska, a ujedno i zasebna demografska područja koja su obuhvaćena županijom (Gorski kotar, priobalne općine: Opatija i Crikvenica, bivša općina Rijeka te kvarnerski otoci) imali su gotovo sve modalitete demografskog razvitka.

Gorski kotar je imao negativan migracijski saldo i negativan prirodni prirast. Priobalne općine (izuzeta je općina Rijeka), usprkos proteklom pozitivnom migracijskom saldu, bilježe veći broj umrlih od živorođenih. Općina Rijeka je imala obje komponente pozitivne, ali nižih vrijednosti od onih šezdesetih i sedamdesetih godina. Stanje niskoga prirodnog prirasta, ali vrlo visokoga pozitivnog migracijskog salda uočava se na kvarnerskim otocima. Vrlo je kompleksna situacija na otoku Krku koji je, kao najmnogoljudskiji otok Kvarnera s najvišom stopom otočnog porasta broja žitelja i najvišom stopom migracijskog salda ($m' = 23,4\%$, 1981-1991), jedini kvarnerski otok-općina koji ima denatalitet. U ovakvoj situaciji dovodi se u sumnju realno kretanje populacije (npr. prijavljuju se kao stalna populacija vlasnici kuća za odmor!), ali je moguće da su imigranti u pravilu samci, te zasad nisu bitno utjecali na promjenu reproduktivnih odnosa na otoku.

Učinci navedenih međusobnih odnosa sastavnih dijelova ukupnog kretanja pučanstva definirali su smjerove demografskog razvitka pojedinih županijskih područja.

Gorski kotar globalno depopulira (tablica 1, kolona 4), i premda značajno ne sudjeluje u ukupnom broju stanovnika županije, u jednom je desetljeću udio goranske populacije od svih područja najvidljivije smanjen.

Nakon višedesetljetne depopulacije i demografske stagnacije, kvarnerski otoci demografski osnažuju i znatnim se dijelom revitaliziraju (iako i nadalje ostaje problem izumiranja malih naselja i lošinjskih otoka).

U bivšoj je općini Rijeka došlo gotovo do uravnoteženja migracijskih smjerova ($ms' = 2,5\%$), no ova populacija, promatramo li prirodni prirast ($pp' = 4,2\%$), i nadalje ima značajke najvitalnijeg područja regije.

Demografska se pozicija četvrte županijske regije, priobalja, smanjuje, prvenstveno zbog reproduktivnih značajki populacije, a manje zbog mehaničkog kretanja njezinog stanovništva. Naime, opatijska, a posebno crikvenička rivijera, kontinuirano su atraktivne imigracijske zone, što je u ovom razdoblju naročito vidljivo

u pozitivnom migracijskom saldu crikveničke općine ($m_s' = 8,8\%$).

Promjene smjera i intenziteta demografskog razvitka županijskih područja najzornije se odražavaju u strukturi naselja, te u demografskom stanju i procesima u bivšim općinama današnje županije.

Od 259 naselja koliko ih ima u Gorskom kotaru, čak 73,3% depopulira. U bivšoj općini Delnice demografska regresija naselja jedna je od najupečatljivijih u Hrvatskoj, jer 83% naselja u jednom desetljeću registrira pad broja žitelja. U preostalim općinama ovog gorskog područja situacija je tek malčice bolja.

Na otočnom području Kvarnera svako drugo naselje depopulira, najviše na otocima bivše općine Cres-Lošinj (naselja Cresa i svi otoci lošinjskog arhipelaga), premda ovo područje, zahvaljujući prvenstveno otočnim centrima, ima vrlo visoku stopu porasta broja stanovništva. Takve su polarizacije vrlo znakovite za sva područja županije. Gotovo u neposrednom kontaktu zatječemo područja demografske ekspanzije i regresije, što je velikim dijelom pojava uvjetovana lokalnom preraspodjelom stanovništva.

Slične predznake ukupnih kretanja naseljskih populacija pronalazimo i u bivšim općinama Opatija i Crikvenica. U obje općine gotovo polovina naselja depopulira. Po pravilu, to su naselja tek nešto udaljenija od obale, što ukazuje da je kod nas litoralizacija proces usmjeren na izuzetno sužen kontakt mora i obale, što će zasigurno predstavljati ograničavajući čimbenik daljnjeg razvoja ovih općina i cijele primorske regije. Gotovo identično stanje zatječemo i na području riječke općine.

Jesu li aktualne pojave vidljive u pojedinim dijelovima Primorsko-goranske županije znakovite samo za ta područja, ili su pak dio širih procesa u sveukupnom demografskom razvitku Hrvatske?

Uspoređujući demografsko stanje i procese sličnih prostorno-geografskih i aglomeracijskih područja i općina (tablica 2) možemo konstatirati:

- usporedna analiza ukazuje na to da je u nedavnoj fazi demografskog razvitka (posljednje međupopisno razdoblje) jedino kvarnerski otočni prostor bitno odudara od demografskih procesa i stanja ostalog dijela hrvatskog otočja koje je depopuliralo,
- Gorski kotar dijeli demografsku (a i ostalu, prvenstveno gospodarsku) sudbinu gorskih predjela Hrvatske koji imaju istu depopulacijsku poziciju ("intenzivna depopulacija"),

- općina Rijeka u demografskom rastu zaostaje u usporedbi sa splitskim područjem, nešto manje za Zagrebom, a ima propulzivniji demografski rast od Osijeka,

- turistički centri Hrvatske, sličnih značajki kao Opatija i Crikvenica, devedesetih su godina doživjeli značajniji demografski polet nego priobalne općine Primorsko-goranske županije. To se naročito odnosi na Opatiju, čija je demografska pozicija očekivana, a djelomice i poželjna, budući da njezine izuzetne urbane i prirodne značajke ne bi smjele biti narušene imigracijskim posljedicama, ponekad stihijskog pritiska naseljavanja i smještaja radne snage, vezanih uz karakteristične aktivnosti na opatijskoj rivijeri.

Tablica 2: Usporedan prikaz pojedinih područja županije i sličnih područja Hrvatske 2a. Kretanje broja stanovnika u najvećim gradovima Hrvatske

Gradovi	1981	1991	1991
			1981
1	2	3	4
Zagreb*	725.353	780.595	107,6
Split	169.322	189.388	111,8
Osijek	104.775	104.761	100,0
Rijeka	159.433	167.964	105,4

Izvor: Isto kao u tablici 1.

* Izuzete su bivše općine V. Gorica, Zaprešić i Samobor.

2b. Kretanje broja stanovnika Gorskog kotara i ostalih planinskih predjela Hrvatske

Područja	1981	1991	1991
			1981
1	2	3	4
Gorski kotar	31.692	30.545	96,4
Ostala planinska područja Hrvatske	121.412	113.017	93,1

Izvor: Isto kao u tablici 1.

2c. Kretanje broja stanovnika kvarnerskih otoka i ostalih jadranskih otoka

Otočne skupine	1981	1991	1991
			1981
Kvarnerski otoci	32.572	37.760	115,9
Dalmatinski otoci*	79.860	78.797	98,7

Izvor: Lajić, 1992; Dokumentacija br. 882, RZS, Zagreb, 1992.

* Uključen otok Pag, bez naselja Lun.

2d. Kretanje broja stanovnika Crikvenice, Opatije i njima sličnih općina jadranskog priobalja

Općine	1981	1991	1991
			1981
Opatija	29.274	29.799	101,8
Crikvenica	17.837	19.154	107,4
Poreč	19.946	22.988	115,3
Rovinj	18.277	19.727	108,0
Makarska	17.819	21.041	118,1

Izvor: Isto kao u tablici 1.

III. Novije kretanje stanovništva županije i njezinih sastavnih dijelova

1. Osnovni smjerovi razvitka

Prirodno-geografska područja županije i njezinih devet bivših općina gotovo je nemoguće svesti u jedan zajednički demografski okvir. Specifične skorašnje, ali i naslijeđene društveno-povijesne i gospodarske okolnosti, te izdvojen geografski položaj svake jedinice promatranja, odredile su osnovne značajke njihova pučanstva, koje se tek na pojedinim područjima u suvremenom razdoblju (naročito populacija kvarnerskih otoka) osjetno kvantitativno i kvalitativno mijenjaju.

Općina Rijeka je, što je i normalno za najznačajniji regionalni centar i najveću luku Istočnog Jadrana, imigracijsko područje čije pulsiranje uzlaznog rasta stanovništva uvelike nameće gospodarski (u novije vrijeme politički) položaj države i širih europskih regija.

Gorski kotar je tijekom posljednjih pola stoljeća isključivo emigracijsko područje. Bitne promjene u smjeru, ali i kvaliteti demografskih struktura proživljava populacija kvarnerskih otoka, za koju se može reći da nakon gotovo jednostoljetne demografske depresije ulazi u razdoblje stabiliziranja ukupnog kretanja pučanstva.

Dinamičke promjene kretanja pučanstva Primorsko-goranske županije u razdoblju 1981-1991. mogu se okarakterizirati povoljnijima nego u većini hrvatskih županija, jer je prosječna stopa rasta broja žitelja ove županije bila manja nego u četiri županije, dok je 15 županija imalo manji rast ili je depopuliralo.

Analizirajući noviji demografski razvitak devet bivših općina županije, promatrajući prvenstveno ukupno kretanje, a ne regionalnu pripadnost, moguće je njihovo grupiranje u više demografskih skupina.

Prvu skupinu sačinjavaju općine izrazitog porasta pučanstva. To su dvije otočne općine: Cres-Lošinj i Krk. Naš najveći otok nalazi se, u usporedbi s 93 tadašnje općine (izuzete su općine današnje Primorsko-goranske županije, dok je gradska zajednica općina Zagreb tretirana kao jedinstvena općina), na drugom mjestu gledajući stopu ukupnog porasta (1991/1981. god. indeks = 123,0), odmah iza Lastova (za koji, kao i za mnoga, naročito primorska mjesta, dvojimo u usporedivosti dvaju popisa). Porast broja žitelja općine Cres-Lošinj (indeks = 113,8) svrstao je ovu bivšu jedinstvenu otočnu općinu prema stopi rasta na sedmo mjesto porasta stanovništva općina u Hrvatskoj.

U drugu smo skupinu uvrstili općine Rab (indeks = 107,8), Crikvenicu (indeks = 107,4) i općinu Rijeka (indeks = 106,8), čiju dinamiku porasta još karakteriziramo i "snažnom" ili "izrazito progresivnom". Relativno visoke vrijednosti stopa rasta ističu ove općine u toj skupini progresivnog stanovništva, tako da su njihove pozicije porasta razmještene između 13. i 20. mjesta sveukupnog broja hrvatskih općina.

U skupini pozitivnog rasta nalaze se još općine Opatija i Vrbovsko, čija je prosječna stopa rasta tek nešto viša nego u glavnini ostalih općina u Hrvatskoj.

Depopulirajuće općine Čabar i Delnice pripadaju skupini "intenzivno depopulirajućih" općina, premda se obje populacije, prema intenzitetu smanjenja broja žitelja, nalaze blizu kategorije "umjerene depopulacije".

2. Prirodno kretanje

Prirodno kretanje (natalitet i mortalitet) odraz je dugotrajnijih demografskih procesa u županiji u kojem se ističu posljedice kontinuirane depopulacije goranskog područja, donedavna depopulacija kvarnerskog otočja (starenje pučanstva, erozija najvitalnijih dobnih skupina) i podržavanje imigracija, bez obzira na nedavni pad migracijskih slijevanja na uže riječko područje. Ističu se biološke posljedice jasnog posttranzicijskog modela primorskih općina, naročito opatijske.

Posljedice kvantitativnih (prvenstveno emigracijsko-imigracijskih) promjena, te transformacije (prvenstveno dobnih) struktura stanovništva dovele su Primorsko-goransku županiju u stanje *opadajućeg nataliteta* (tablica 3) uz relativan i apsolutan *porast mortaliteta*. Nažalost, ovo je pojava značajka vitalnih kretanja cjelokupne hrvatske populacije, a ne samo Primorsko-goranske županije i njezinih područja.

Uspoređujući aktualno vitalno stanje u županiji i Hrvatskoj s onim prije petnaestak godina, možemo vidjeti da se broj živorođenih i u Hrvatskoj i u županiji smanjio za oko 40%, s tim da je smanjenje u državi teklo uglavnom kontinuirano, dok je u županiji u posljednjem petoljeću promatranoga razdoblja nastupio nagliji pad.

Ukoliko istražujemo vitalna događanja u bivšim općinama iznenađuje pojava da jedino rapska populacija svake godine proteklog desetljeća ima pozitivne značajke, dok prostori čak i znakovitih imigracija registriraju učestalije umiranje od rađanja. U tome iznenađuje i činjenica da na prijelazu u posljednje desetljeće ovoga stoljeća i populacija riječke općine proživljava denatalitet, uzrokovan smanjenim brojem rađanja, a ne povećanjem mortaliteta. Ovo stanje, uz očigledan pad pozitivnoga migracijskog salda, bitno će utjecati na veličinu i udio radnoaktivne populacije početkom narednog stoljeća.

U riječkoj populaciji, koja u županijskoj populaciji dominira (što znači da njezina demografska struktura i elementi demografskog razvitka bitno određuju širu regionalnu populaciju), u posljednjih trinaest godina (1981-1993) drastično se smanjuje *natalitet* (1981. god.= $n' = 14,7\text{‰}$; 1993. god.= $n' = 8,2\text{‰}$), uz napomenu da je natalitet svake naredne godine bio niži nego prethodne. Može se ujedno primijetiti da i sam grad Rijeka prolazi kroz razdoblje denataliteta, uz danas novoformirane općine riječkog područja (Bakar, Jelenje, Klana, Kraljevica, Viškovo), dok preostali dijelovi bivše općine imaju minimalan prirodni prirast.

Izuzevši natalitet na kvarnerskim otocima, za sve ostale županijske populacije može se reći da je proteklo desetljeće bilo tranzicijsko u padu razine nataliteta iz umjerenog u nizak. Naime, sve su općine početkom devedesetih godina imale razinu nataliteta između 12 i 15‰, da bi krajem toga razdoblja u svim populacijama natalitet pao ispod 10‰ (izuzevši Crikvenicu, ali uključujući populaciju otoka Raba). Promatrajući desetljetne stope, ovaj snažan pad djelomično je prikriiven povoljnim biodinamičkim kretanjem početkom razdoblja, tako da su prosječne desetljetne stope varirale od solidnih 13,7‰ na kvarnerskim otocima i 12,7‰ u riječkoj populaciji, do već niskih natalitetnih razina u Gorskom kotaru i priobalnim općinama (11,2‰; 11,3‰). Međutim, prijelomno razdoblje nastupa početkom posljednjega desetljeća, kada su stope nataliteta županijske populacije pale ispod devet promila (1991. 9,8‰ ; 1992. 8,5‰; 1993. 8,6‰), u Gorskom kotaru ispod osam, u priobalju i bivšoj općini Rijeci devet promila, dok je na kvarnerskim otocima zabilježen pad na oko 11‰

Tablica 3: Prirodno i mehaničko kretanje stanovništva Primorsko-goranske županije u razdoblju 1981-1991.

Općine	Sveukupno		1981-1990.	
	Rođenih	Umrlih	Prirodni prirast (pad)	Migracijski saldo
1	2	3	4	5
Čabar	575	738	-163	-138
Delnice	2.108	2.642	-534	-501
Vrbovsko	804	1.123	-319	503
Gorski kotar	3.487	4.503	-1.016	-131
Opatija	3.216	3.718	-502	1.027
Crikvenica	2.214	2.462	-248	1.565
Priobalje	5.430	6.180	-750	2.592
Cres-Lošinj	1.617	1.449	168	1.267
Krk	2.016	2.064	-48	3.116
Rab	1.182	952	230	455
Kvarnerski otoci	4.815	4.465	350	4.838
Rijeka	25.315	16.972	8.343	4.842
ŽUPANIJA	39.047	32.120	6.927	12.141
HRVATSKA	652.699	514.410	138.289	44.507

Izvori: Tablogrami i Priopćenja RZS za razdoblje 1980-1991.

U posljednjih trinaest godina *mortalitet* pučanstva Primorsko-goranske županije nije se bitno promijenio. Ovisno o pojedinim godinama mortalitet neznatno oscilira oko 10‰, što znači da je relativno niži nego u Hrvatskoj, gdje se stopa mortaliteta promatranog razdoblja kretala oko 11‰. Najviša je bila kod goranske (14,5‰), a najniža kod riječke populacije (8,5‰). Dobna struktura priobalnih općina i kvarnerskih otoka odražava se u relativno visokim stopama mortaliteta (12,9 odnosno 12,7‰) i realna je pretpostavka (uzmemo li u obzir prevladavanje zatvorenog nad otvorenim populacijskim modelom) da se u ovom desetljeću neće bitno mijenjati.

Suprotstavljajući niski natalitet stabilnom, ali posttranzicijskom i depopulirajućem višem mortalitetu, u glavnini županijskih područja i njezinim bivšim općinama najčešći pojavni oblik *prirodnog kretanja* jest *denatalitet*. Sve općine, izuzevši cresko-lošinjско područje, Rab i Rijeku, suočene su s pojavom učestalijeg umiranja nego rađanja. Dok je proteklo desetljeće za županijsku populaciju završilo s niskim, ali ipak prirodnim prirastom, u posljednje četiri godine za koje posjedujemo statističke pokazatelje (1991, 1992, 1993. i 1994) ova populacija prolazi kroz stanje vidljivijeg denataliteta. Istu pojavu primjećujemo i kod riječke populacije, te donekle cresko-lošinjске (depopulacija je prisutna samo 1993. godine), dok zasad jedino rapsku populaciju obilježava pozitivan prirodni prirast.

Tablica 4: Prirodni prirast (pad) stanovništva županije i njezinih područja između 1981. i 1994. godine

Područja	Prirodni prirast							
	1981	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Gorski kotar	-54	-85	-37	-104	-106	-36	119	-136
Priobalje	-15	7	-31	-18	-95	-89	-114	-130
Općina Rijeka	1.365	1.317	1.091	972	972	784	522	572
Kvarnerski otoci	13	121	29	53	26	-29	32	68
ŽUPANIJA	1.309	1.351	1.052	903	797	630	335	390
HRVATSKA	16.035	15.967	10.451	10.740	10.598	8.486	6.129	5.839
Udio županije u Hrvatskoj	8,2	8,5	10,1	8,4	7,5	7,4	5,5	6,7

Tablica 4 (nastavak): Prirodni prirast (pad) stanovništva županije i njezinih područja između 1981. i 1994. godine

Područja	Prirodni prirast					
	1989	1990	1991	1992	1993	1994
	10	11	12	13	14	15
Gorski kotar	-151	-188	-205	-244	-223	-217
Priobalje	-130	-145	-98	-242	-212	-203
Općina Rijeka	590	454	183	-111	-251	-184
Kvarnerski otoci	-9	-40	10	-10	-63	-65
ŽUPANIJA	300	-161	-110	-607	-749	-669
HRVATSKA	3.082	3.217	-3.003	-4.830	-2.311	-898

Izvor: Tablogrami i Priopćenja DZS za razdoblje 1981- 1994.

3. Mehaničko kretanje

Suvremeno kretanje ukupnog broja žitelja pojedinih područja Primorsko-goranske županije pod snažnim je utjecajem mehaničkog kretanja pučanstva raznih smjerova i modaliteta. Osnovna je podjela područja glede mehaničkog kretanja na *imigracijska* i *emigracijska* područja.

Gorski je kotar nedvojbeno područje koje u dužoj demografskoj prošlosti (19. i 20. stoljeće) napušta veći broj žitelja nego što u njega useljava. Realna je pretpostavka da ovo područje definira jedan migracijski smjer, za razliku od ostalog područja županije koje je imigracijsko, premda postoje suprotni migracijski smjerovi u kojima prevladava veće useljavanje od iseljavanja. Ova analiza polazi od migracijskog salda pojedinih općina, tako da je u migracijske smjerove uključena i unutaržupanijska migracija. Tu pojavu ne smijemo zanemariti, jer je još npr. u Rijeci godine 1971. živjelo oko 59% imigrantskog pučanstva (Rabu 26%, Vrbovskom 16%, Krku 29%, Cres-Lošinj 53%, Opatiji 52%, Crikvenici 41%, Delnicama 37% i Čabru 36% - Popis stanovništva 1971, Migracijska obilježja, knjiga XV), od kojeg je znatan dio, pogotovo imigracijskih područja, napučen stanovništvom emigracijskog područja iste županije.

Da se županijska populacija razvijala po obrascu zatvorene populacije, godine 1991. imala bi 311.346 stanovnika. Međutim, te je godine popisano 323.487 njezinih žitelja ili 12.141 stanovnika više (tablica 1) nego što je povećana populacija prirodnim prirastom. Ovaj pozitivni migracijski saldo daje stopu imigracije od oko 4%, što je znatno više od stope pozitivnog migracijskog salda Hrvatske (oko 1%).

Međupopisni migracijski saldo naročito je dojmljiv na kvarnerskim otocima (oko 15%) i prevladava u povećanju broja stanovnika ovog područja (93% porasta). Gotovo isti apsolutno pozitivan migracijski saldo imala je općina Rijeka (4.842), ali to je znatno manje nego prethodnih desetljeća i znatno je manji udio u ukupnom povećanju (oko 37%).

U priobalne općine i nadalje useljava više stanovništva nego što iseljava. Osim toga, imigracijsko stanovništvo sprečava pojavu depopulacije, jer bi ona zbog denataliteta na ovom prostoru danas bila već u poodmakloj fazi.

Raščlamba prirodnog i popisima ustanovljenog kretanja pučanstva (1981. i 1991. godine) pojedinih područja županije ukazuje na njihovu različitu dinamiku i postojeće procese. Pošto se županijska područja kvantitativno bitno razlikuju, iz dominacije riječke populacije proizlaze i krajnje kvalitativne značajke prosjeka cjelokupne županijske populacije.

Za sadašnje stanje i procese kroz koje prolazi stanovništvo Primorsko-goranske županije možemo utvrditi da ova populacija pripada imigracijskom tipu I1 (Friganović i Pavić, 1973: 22), čiji je osnovni trend ekspanzija imigracijom. Bitne značajke ovoga modela populacije jesu pozitivno prirodno kretanje stanovništva, kao i pozitivna stopa međupopisnog porasta populacije, koja je pritom veća nego stopa prirodnog prirasta. Stopa međupopisnog povećanja broja stanovnika županije bila je 6,3%, a stopa prirodnog prirasta 2,2%. Istome tipu kretanja stanovništva pripadalo je pučanstvo bivše općine Rijeka i stanovništvo kvarnerskih otoka.

Imigracijskom tipu drugoga modaliteta (I2) pridružujemo kretanje priobalne populacije. Osnovna značajka toga tipa je negativno prirodno kretanje, premda je ustanovljen porast broja žitelja prilikom posljednjega popisa. To znači da je nastupila regeneracija imigracijom, jer je stopa popisom ustanovljenog povećanja snažnija od stope prirodnog pada.

Najlošijem demografskom tipu (E4, izumiranje) pripada goranska populacija koja ima prirodno i popisom ustanovljeno negativno kretanje, pri čemu je stopa prirodnog pada manja od stope popisom ustanovljenog smanjenja.

Tablica 5: Doseljeno stanovništvo županije i njezinih sastavnih dijelova 1991. godine

Općine i područja	Broj stanovnika	Domorodno	Doseljeno	Udio doseljenog
1	2	3	4	5
Čabar	5.169	2.863	2.306	44,6
Delnice	17.848	9.627	8.221	46,1
Vrbovsko	7.528	4.064	3.464	46,0
Gorski kotar	30.545	16.554	13.991	45,8
Crikvenica	19.154	7.330	11.824	61,7
Opatija	29.799	11.414	18.385	61,7
Priobalje	48.953	18.744	30.209	61,7
Općina Rijeka	206.229	89.681	116.548	56,5
Cres-Lošinj	11.796	5.510	6.286	53,3
Krk	16.402	7.848	8.554	52,1
Rab	9.562	5.751	3.811	39,9
Kvarnerski otoci	37.760	19.109	18.651	49,4
ŽUPANIJA	323.487	144.088	179.399	55,5

Izvor: Dokumentacija RZS, 1-2-9, 1991.

Značajka pučanstva Primorsko-goranske županije jest i prostorna pokretljivost. Mobilnost stanovništva jedan je od pokazatelja kvalitete i valorizacije prostora. Može se reći da je vrijeme tradicionalnog iseljavanja, po kojemu je ovo područje desetljećima (naročito početkom ovog stoljeća) bilo poznato, prošlo i da gotovo cijelih posljednjih pola stoljeća ovaj prostor predstavlja atraktivno imigracijsko odredište. Treba napomenuti da se uz prevladavajuće doseljavanje u Županiju odvijala unutarregionalna preraspodjela pučanstva osnovnog smjera: selo-grad, naselja izvan općinskog centra-općinski centar i najsnažnije gibanje iz naselja (sela i općinski centri) primorsko-goranske regije prema Rijeci. Stoga danas imamo demografsko stanje u kojem izrazito dominira riječka populacija, i donekle polarizaciju u opatijskoj, cresko-lošinjskoj i crikveničkoj općini (ubrzan demografski razvitak Opatije, Malog Lošinja i Crikvenice), nasuprot nedovoljnom razvitku (pa i depopulaciji) glavnine ostalih naselja.

Stanje 1991. govori da su u nadpolovičnom broju stanovnici županije došljaci u svome naselju. Takvih je stanovnika najviše u opatijskoj i crikveničkoj općini (61,7%), pa zatim u općini Rijeka (56,5%). Najveći udio autohtonog stanovništva ima otok Rab, premda stanovništvo ostalih kvarnerskih otoka pripada skupini prostora s povećom pokretljivošću.

Karakterističan došljak porijeklom je iz neke druge hrvatske općine (u 53% slučajeva), zatim iz naselja iste općine (24%), te u 23% slučajeva iz zemalja bivše Jugoslavije ili ostalog inozemstva.

Imigranti iz zemalja bivše Jugoslavije najviše su useljavali u općinu Rijeka (oko četvrtine riječkih imigranata). U strukturi alohtonog stanovništva kvarnerskih otoka i priobalja ova je skupina sačinjavala petinu došljačkog kontingenta.

Tablica 6: Mjesto odakle je stanovništvo doselilo (stanje 1991. godine)

Općine i područje	D o s e l i l o i z				
	Ukupno	Drugog mjesta iste općine	Druge općine u Hrvatskoj	Bivše Jugoslavije	Ostalih zemalja*
1	2	3	4	5	6
Čabar	2.306	1.463	414	360	69
Delnice	8.221	4.620	2.412	1.072	117
Vrbovsko	3.404	1.603	1.386	453	22
Gorski kotar	13.991	7.686	4.212	1.885	208
Crikvenica	11.824	4.771	5.246	1.543	264
Opatija	18.385	6.641	8.885	2.481	378
Priobalje	30.209	11.412	14.131	4.024	642
Općina Rijeka	116.548	18.044	68.058	26.887	3.559
Cres-Lošinj	6.286	1.453	3.238	1.400	195
Krk	8.554	3.113	3.897	1.378	166
Rab	3.811	1.869	1.352	472	118
Kvarnerski otoci	18.651	6.453	8.487	3.250	479
ŽUPANIJA	179.399	43.595	94.888	36.046	4.888

Izvor: Isto kao u tablici 5.

* i nepoznato

Vrijeme relativno najintenzivnijeg seljenja bilo je prvo poratno razdoblje, pri čemu je ova skupina zbog svoje starosti i mortaliteta bitno smanjena, te statistički teško usporediva sa ostalim mlađim imigracijskim kontingentima. To je vrijeme dirigitane deruralizacije i industrijalizacije, tako da je u tom razdoblju od došljačkog stanovništva svaki četvrti migrant doselio u mjesto današnjeg boravka.

U ostalim desetljećima u županiji registriramo približan broj stanovnika koji su uselili u nju, ili pak promjenili mjesto stanovanja.

Tablica 7: Vrijeme imigracije došljačke populacije

Općina i područje	Prije 1940	1941-1960	1961-1970	1971-1980	1981-1991	*
1	2	3	4	5	6	7
Čabar	118	515	305	486	523	
Delnice	466	1.922	1.470	1.638	2.099	
Vrbovsko	216	892	569	661	839	
Gorski kotar	800	3.329	3.119	2.785	3.461	
Crikvenica	181	1.442	1.939	2.496	3.138	
Opatija	549	3.778	3.147	3.935	5.260	
Priobalje	730	5.220	5.086	6.431	8.398	
Općina Rijeka	2.637	34.458	26.363	25.216	19.895	
Cres-Lošinj	115	1.314	1.154	1.465	1.966	
Krk	205	694	909	1.757	3.970	
Rab	85	288	510	886	1.377	
Kvarnerski otoci	405	2.296	2.573	4.108	7.313	
ŽUPANIJA	4.572	45.303	37.141	38.540	39.067	14.776

Izvor: Isto kao u tablici 5.

* nepoznato vrijeme dolaska (kolona 7)

IV. Migracije i budući demografski razvitak Primorsko-goranske županije i njezinih sastavnih dijelova

Analizirajući noviju demografsku prošlost i suvremene demografske procese u ovoj demografski vrlo heterogenoj županiji nameće se pitanje osnovnih odrednica budućega demografskog razvitka. I dok su biološke odrednice (prirodno kretanje pučanstva) velikim dijelom prepoznatljive, osnovni opseg budućeg kretanja određivat će migracijski tokovi. Istražujući svekoliku gospodarsku i ostalu atraktivnost pojedinih subregija goransko-primorskog područja, te biološko kretanje pučanstva, predviđamo blagi pad broja žitelja županije u odnosu na obujam populacije iz 1991 (tablica 8).

Tablica 8: *Budući demografski razvitak županije i njezinih dijelova do 2015. godine*

Područje	Godina projekcije					
	1996	2001	2005	2015	2015 1991	
1	2	3	4	5	6	
Gorski kotar	/1/	28.509	27.137	25.355	24.401	79,9
	/2/	27.842	26.981	26.209	24.112	78,9
Priobalje	/1/	46.900	46.425	44.838	44.567	91,0
	/2/	48.930	47.684	47.340	47.168	97,1
Kvarnerski otoci	/1/	36.155	36.880	36.296	40.093	106,2
	/2/	38.098	38.766	39.160	43.425	115,0
Općina Rijeka	/1/	200.785	201.059	204.572	203.779	98,8
	/2/	202.953	203.143	206.273	206.947	100,3
ŽUPANIJA	/1/	312.349	311.501	311.061	312.840	96,7
	/2/	317.823	316.574	318.982	321.652	99,4

/1/ projekcija temeljena na uravnoteženom migracijskom saldu ("nulti migracijski saldo")

/2/ projekcija uključuje i buduće migracije

Ova projekcija budući demografski razvitak županijske populacije promatra na temelju različitih komponenti prirodnog i mehaničkog kretanja. U prvome razdoblju demografskog razvitka pretpostavlja se nastavak zatečenih demografskih tendencija.

Na prijelazu stoljeća uspostavlja se model reprodukcije i migracijskih strujanja sličan onome iz sredine devedesetih godina. Osnovni se poremećaji događaju između devedesetih godina i kraja stoljeća kad se osjetno sužava "dječja baza", što se početkom stoljeća negativno odražava na suženje obujma fertilnog stanovništva. Elemente blage demografske obnove županijske populacije u kasnijim projektivnim razdobljima pronalazimo u sređivanju gospodarske i političke situacije u Hrvatskoj, a sukladno tome i u primorsko-goranskoj regiji, prerastanju dijela prognaničkog i izbjegličkog kontingenta u stalno stanovništvo županije, utjecaju pronatalitetne politike (naročito u depresivnim područjima županije) itd.

Osnovni rezultati ove složene projekcije ukazuju da bi u narednom razdoblju, promatrajući oba modela kretanja pučanstva ("zatvoreni" /1/ i "otvoreni-migracijski" /2/), samo kvarnerski otoci imali progresivan demografski razvitak. Uvažavajući i migracijske pretpostavke do 2015. godine, tom bi se smjeru ukupnog kretanja trebalo pridružiti i pučanstvo bivše općine Rijeka. Međutim, ukoliko ne nastupe predviđene pretpostavke povoljnijeg mehaničkog kretanja, stanovništvo ovoga područja proživljavalo bi blagu depopulaciju /1/. Područje Gorskog kotara i dalje bi bilo pod utjecajem osjetne depopulacije, koja bi se pojačavala ukoliko bi se nastavili nepovoljni migracijski procesi. Svjesni smo da će znatan broj naselja ovoga područja do tog vremena izumrijeti te da se neće osjetno privlačiti pučanstvo u općinska središta. Stoga je realno očekivati da će Gorski kotar i nadalje biti prostor s najprimjetljivijom depopulacijom u Hrvatskoj. U priobalnom prostoru trebalo bi doći do blažeg smanjenja ukupne populacije. Ukoliko ovaj prostor promatramo neovisno o pretpostavljenim migracijskim dotocima, demografska struktura ove populacije ne jamči vitalnu perspektivu. Buduća demografska depresija bit će djelomice ublažena tradicionalno pozitivnim migracijskim saldonom.

LITERATURA

FRIGANOVIĆ, Mladen, Pero PAVIĆ (1973). *Uzroci i posljedice demografskih promjena u SR Hrvatskoj 1961-1971*. Zagreb: IDIS.

LAJIĆ, Ivan (1992). *Stanovništvo dalmatinskih otoka*. Zagreb: Consilium.

IZVORI

Dokumentacija 1-2-9, RZS, Zagreb, 1991.

Dokumentacija br. 882, RZS, Zagreb, 1992.

Popis stanovništva 1971, Migracijska obilježja, knjiga XV.

Popis stanovništva, domaćinstava i stanova 1981, Dokumentacija br. 553, RZS, Zagreb, 1984.

Popis stanovništva 1991, Dokumentacija br. 883, RZS, Zagreb, 1992.

Tablogrami i Priopćenja RZS/DZS za razdoblje 1980-1994.

MIGRATION AND CONTEMPORARY DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT IN THE MARITIME-MOUNTAIN COUNTY

SUMMARY

The paper treats contemporary demographic processes in the area of the Maritime-Mountain County (Primorsko-goranska županija). In this relatively small region opposite demographic development is found, that is to a great degree the out-come of natural-geographical and historical circumstances. The county consists of a mountain region, subject to depopulation, and an immigration area in the littoral, where the city of Rijeka is the most attractive area, and the Kvarner Islands, that after a long period of demographic recession are entering into a period of revitalisation. An important factor in the total population trend were migrations, that to a great degree determined natural demographic processes.